

УДК 81'374.73'442

ХОРОШУН Ольга – викладач кафедри англійської мови та прикладної лінгвістики, Навчально-науковий інститут іноземної філології, Житомирський державний університет імені Івана Франка, вул. Велика Бердичівська, 40, Житомир, 10008, Україна (olga.khoroshun84@gmail.com)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8793-3916>

ЛЕВЧЕНКО Ольга – викладач кафедри англійської мови та прикладної лінгвістики, Навчально-науковий інститут іноземної філології, Житомирський державний університет імені Івана Франка, вул. Велика Бердичівська, 40, Житомир, 10008, Україна (olgalevkol@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9372-909X>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.49.31>

Бібліографічний опис статті: Хорошун, О., Левченко, О. (2022). До питання типології концептів. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія», 49, 217–221, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.49.31>.*

ДО ПИТАННЯ ТИПОЛОГІЇ КОНЦЕПТІВ

Анотація. Стрімкий розвиток мовознавчої науки в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. став причиною зміни науково-лінгвістичної парадигми: від ізольованого вивчення мови у самій собі до вивчення мови у нерозривному зв'язку з людиною. Наслідком такої зміни стало виникнення нових напрямів наукових досліджень, серед яких своє місце посіла когнітивна лінгвістика, ключовим поняттям якої є концепт. Вивченню концептів присвячено велику кількість наукових розвідок вітчизняних та зарубіжних дослідників, проте досі немає уніфікованого визначення концепту, адже кожна лінгвістична школа пропонує свою дефініцію цього поняття. Схожу ситуацію спостерігаємо й у питанні типології концептів, адже різні науковці пропонують власні концепції, зважаючи на різні параметри та підходи до вивчення концептів. Саме тому проблема типології концептів – одна з дискусійних проблем у сучасній лінгвоконцептології. Наявні підходи до типології концептів підкреслюють їхній складний характер, сприяють розумінню особливостей їхньої структури, змісту, призначення тощо.

У запропонованій статті здійснено спробу узагальнити різноманітні наукові підходи до типології концептів з погляду когнітивної лінгвістики. Серед запропонованих у сучасному мовознавстві класифікацій концептів, заснованих на різних критеріях, у своїй статті розглядаємо ті, що ґрунтуються на типі знання та ступені абстрактності концепту (мисленнєві картини, схеми, поняття, фрейми, сценарії, геїстальти), складності його структури (однорівневі, багаторівневі, сегментні), соціальної належності (національні, групові, індивідуальні), способі лексичної об'єктивзації (вербалізовані, невербалізовані), формі мовної експлікації (прості, складні) та на ступені внутрішньоструктурної організації (мікроконцепти, макроконцепти).

Ключові слова: наукова парадигма, когнітивна лінгвістика, лінгвоконцептологія, концепт, типологія концептів.

KHOROSHUN Olga – Lecturer at the Department of the English Language and Applied Linguistics, Educational and Scientific Institute of Foreign Philology of Zhytomyr Ivan Franko State University, Velyka Berdychivska str., 40, Zhytomyr, 10008, Ukraine (olga.khoroshun84@gmail.com)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8793-3916>

LEVCHENKO Olga – Lecturer, Department of the English Language and Applied Linguistics, Educational and Scientific Institute of Foreign Philology, Zhytomyr Ivan Franko State University 40, Velyka Berdychivska Str., Zhytomyr, 10008, Ukraine (olgalevkol@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9372-909X>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.49.31>

To cite this article: Khoroshun, O., Levchenko, O. (2022). Do pytannja typtologhiji konceptiv [On the question of concepts typology]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho*

derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii «Filolohiia» – Problems of Humanities. “Philology” Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 49, 217–221. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.49.31> [in Ukrainian].

THE TYPOLOGY OF CONCEPTS

Summary. *The rapid development of linguistics in the second half of the twentieth and early twenty-first centuries has led to a change in the scientific and linguistic paradigm, from the isolated study of language in itself to the study of language in inseparable connection with a man. The consequence of this change was the emergence of new research areas, cognitive linguistics took its place among them with its key notion – concept. A large number of scientific researches of Ukrainian and foreign researchers are devoted to the study of concepts, and despite this, at this stage of development of cognitive linguistics there is no unified definition of the concept, because each linguistic school offers its own definition of this notion. A similar situation is observed with regard to the typology of concepts, as different scholars propose their own typology taking into account different parameters and approaches to the study of concepts. That is why the problem of typology of concepts remains one of the disputable problems in modern linguoconceptology. Existing approaches to the typology of concepts emphasize their complex nature, contribute to the understanding of their structure, content, purpose, etc. In the offered article the attempt to generalize various scientific approaches to typology of concepts from the point of view of cognitive linguistics is made. Among the classifications of concepts proposed in modern linguistics based on various aspects of their study, in our article we consider the following types of concepts based on the type of knowledge and degree of abstractness of the concept (mental pictures, schemes, concepts, frames, scenarios, gestalts), its complexity structures (single-level, multilevel, segmental), social affiliation (national, group, individual), lexical objectification (verbalized, nonverbalized), form of language explication (simple, complex) and according to the degree of internal structural organization (microconcepts, macroconcepts).*

Key words: *scientific paradigm, cognitive linguistics, linguoconceptology, concept, concept typology.*

Постановка проблеми. Антропологічна спрямованість сучасного мовознавства та стрімкий розвиток когнітивної науки послугували добрим підґрунтям для з'яви нового напрямку в лінгвістиці – лінгвоконцептології, предметом вивчення якої є концепт. Незважаючи на те що вивченню концептів присвячено досить велику кількість праць вітчизняних та зарубіжних науковців (А. Бабушкін, І. Голубовська, С. Жаботинська, В. Іващенко, В. Карасик, В. Кононенко, О. Кубрякова, Д. Лихачов, В. Маслова, П. Мацьків, М. Піменова, З. Попова, О. Приходько, О. Селіванова, М. Скаб, Ю. Степанов, Й. Стернин тощо), деякі питання потребують ґрунтовного опрацювання, зокрема питання типології концептів, що зумовлює **актуальність** нашої наукової розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі розвитку когнітивної науки існує багато робіт, присвячених проблематиці концептів, включаючи інтерпретацію самого поняття «концепт». Та, незважаючи на таку активну цікавість, концепт залишається

серед числа нечітко визначених лінгвістичних категорій. Проаналізувавши наявні визначення концепту, ми дійшли висновку, що вони не виключають одне одного, а лише доповнюють, підкреслюючи різні способи формування концепту (Хорошун, 2010). У когнітивній лінгвістиці концепт тлумачать як «оперативну змістову одиницю пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи й мови мозку, всієї картини світу, відображеної у людській психіці» (Кубрякова, 1996, с. 90); він локалізований у свідомості, бере участь у процесі людського мислення і є одиницею зберігання людського знання (Попова, Стернин, 2004).

Мета нашої статті – аналіз наявних підходів до типології концептів у сучасній лінгвістичній науці. Відповідно до визначеної мети завдання нашої роботи полягало в узагальненні різних підходів до типології концептів.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні наявні кілька класифікацій концептів, заснованих на когнітивному підході, які відображають різні аспекти їх вивчення. Зазвичай, концепти класифікують за:

- 1) типом знання та ступенем абстрагованості;
- 2) складністю структури;
- 3) соціальною належністю;
- 4) мовною об'єктивацією;
- 5) ступенем внутрішньоструктурної організації;
- 6) формою мовної експлікації.

Відповідно до типу знання (Бабушкин, 1996) та ступеня абстрагованості (Болдырев, 2001) виділяють такі типи концептів:

1) *мислинневі картинки (уявлення)* – узагальнений чуттєво-наочний образ, актуалізований у процесі сприйняття предметів чи явищ навколишнього світу (Попова, Стернин, 2007);

2) *схема* – концепт, представлений узагальноною просторово-графічною схемою (Болдырев, 2001, с. 36–38);

3) *поняття* – відображає загальні, істотні ознаки предмета чи явища, результат раціонального його відображення й осмислення (Степанов, 1997);

4) *фрейм* – багатокомпонентний концепт, сукупність знань про стереотипну ситуацію; він імплікує ситуацію комплексно, тобто включає в себе основну, типову й потенційно можливу інформацію, асоційовану з певною ситуацією (Минский, 1979, с. 7; Дейк Ван, 1989, с. 16);

5) *сценарій (скрипт)* – концепт, характерною особливістю якого є фактор часового виміру, тобто він включає в себе знання про сюжетний розвиток подій (Баранов, Добровольський, 1997, с. 12);

6) *гештальт* – цілісна концептуальна структура, яка поєднує чуттєвий і раціональний компоненти та яку вважають початковим ступенем процесу пізнання (Попова, Стернин, 2007, с. 119).

Ще одна з наявних у сучасному мовознавстві типологій базується на структурних особливостях концептів. Відповідно розрізняють *однорівневі*, *багаторівневі* та *сегментні концепти* (Стернин 2001, с. 60–61).

Однорівневий концепт має лише чуттєве ядро, характерне для концептів-предметних образів і деяких концептів-уявлень. Структура *багаторівневих* концептів включає декілька когнітивних шарів різного рівня абстракції, а *сегментного* містить базовий чуттєвий шар,

оточений кількома сегментами, рівноправними за ступенем абстрагованості. Особливості того чи того концепту можуть залежати від специфіки відображених у ньому об'єктів: предмети матеріального світу реалізуються в когнітивних структурах, які більшою мірою є колективними, а концепти абстрактних імен більш суб'єктивні за своєю природою (Бабушкин 1996, с. 38–39).

З погляду соціальної належності виділяють *універсальні* концепти, що мають спільні ознаки й загальнолюдське значення (Приходько, 2013, с. 48), та *національні* – притаманні лише певному народові. У цю типологію вписуються також *групові* концепти (вікові, гендерні, професійні тощо) та індивідуальні, тобто притаманні одній людині (Попова, Стернин, 2007, с. 117).

Інша типологія концептів має за підставу характер їхньої об'єктивації. З огляду на це дослідники виділяють *вербалізовані* концепти, що мають стійкі мовні засоби вербалізації й постійно об'єктивовані в комунікативному процесі, та *невербалізовані*, тобто які не мають стандартних засобів мовного втілення (Попова, Стернин, 2007, с. 120). Варто зазначити, що невербалізовані концепти досить важко виявити. Найбільш надійним способом виявлення невербалізованих концептів є зіставні (контрастивні) дослідження, які допомагають встановити мовні одиниці, що не мають відповідника в іншій мові / мовах (Хидешели, 2012).

За ступенем внутрішньоструктурної організації концепти поділяють на *макроконцепти* та *мікроконцепти*. Макроконцепт трактують як концепт максимально широкого змісту з розгалуженою асоціативно-вербальною сіткою смислових зв'язків. Він включає в себе інші концепти (Сергеева, 2013, с. 42; Пименова, 2014, с. 99). Своєю чергою, мікроконцепт має менший об'єм, може входити до складу макроконцепту, а його семантична сітка структурована лише в одному напрямі (Сергеева, 2013, с. 42; Іващенко, 2004, с. 61).

Можливість вербалізації концептів за допомогою різних мовних одиниць дає підстави для поділу концептів відповідно до форми їхньої мовної експлікації. Так, виділяють *прості* концепти, репрезентовані одним

словом, і складні, вербалізовані складнішими структурами (словосполученнями, фразеологічними одиницями, реченнями тощо) (Маслова, 2008, с. 53; Алефиренко, 1996, с. 229).

Висновки. Отже, зважаючи на різноаспектність вивчення концептів, не вбачаємо можливим уніфікувати їхню типологію. Розглянуті у статті підходи до типології концептів жодним чином не заперечують один одного, а

лише доповнюють кожен із них, увиразнюючи різні ознаки концептів.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у поглибленому вивченні виокремлених типів концептів. Уважаємо можливим доповнення та уточнення наявного переліку типів концептів новими когнітивними структурами, які будуть предметом ретельного когнітивного аналізу.

ЛІТЕРАТУРА

- Алефиренко Н. Ф.** Лингвокультурология : ценностно-смысловое пространство языка: учеб. пособие. Москва : Флинта : Наука, 2012. 288 с.
- Бабушкин А. П.** Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка. Воронеж : ВГУ, 1996. 103 с.
- Баранов А. Н., Добровольский Д. О.** Постулаты когнитивной семантики. *ИАН. СЛЯ*. 1997. Т. 56. № 1. С. 11–21.
- Болдырев Н. Н.** Когнитивная семантика : Курс лекций. Тамбов, 2001. 123 с.
- Дейк Ван Т. А.** Язык. Познание. Коммуникация. Москва : Прогресс. 1989. 312 с.
- Іващенко В. Л.** Типологічна диференціація концептуальних структур як одиниць ментального простору *Мовознавство*. 2004. № 1. С. 54–61.
- Кубрякова Е. С.** Концепт. Концептуализация *Краткий словарь когнитивных терминов*. Москва : Филологическ. ф-т МГУ. 1996. С. 90–94.
- Маслова В. А.** Когнитивная лингвистика : учеб. пособие. Минск : Тетра Системс. 2008. 272 с.
- Минский М.** Фреймы для представления знаний / под ред. Ф. М. Кулакова. Москва : Энергия. 1979. 151 с.
- Пименова М. В.** Языковая картина мира : учеб. пособие. Москва : Флинта. 2014. 108 с.
- Попова З. Д., Стернин И. А.** К проблеме унификации лингвокогнитивной терминологии. *Введение в когнитивную лингвистику*. Кемерово. 2004. С. 53–54.
- Попова З. Д., Стернин И. А.** Когнитивная лингвистика. Тверь, 2007. 314 с.
- Приходько А. Н.** Концепты и концептосистемы. Днепропетровск : Белая Е. А. 2013. 307 с.
- Сергеева Е. В.** Концепт-универсалия и художественный концепт : проблема классификации : избранное : сборник статей. Москва : Директ-Медиа. 2013. С. 39–52.
- Степанов Ю. С.** Константы : Словарь русской культуры. Москва. 1997. 824 с.
- Стернин И. А.** Методика исследования структуры концепта. *Методологические проблемы когнитивной лингвистики*. Воронеж. 2001. С. 58–65.
- Хидешели Е. П.** Концепт, слово и межъязыковая лакунарность. Электронный ресурс. URL : https://pgu.ru/upload/iblock/59b/uch_2012_ii_00044.pdf (Дата звернення 03. 02. 2022).
- Хорошун О. О.** Концепт як основне поняття когнітивної лінгвістики. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2010. № 49. С. 158–161.

REFERENCES

- Alefirenko, N. F.** (2012). *Lingvokul'turologija : cennostno-smyslovoe prostranstvo jazyka : ucheb. posobie* [Linguoculturology : value-semantic space of language : textbook]. Moscow : Flinta : Nauka [in Russian].
- Babushkin, A. P.** (1996). *Tipy konceptov v leksiko-frazeologicheskoy semantike jazyka* [Types of concepts in the lexico-phraseological semantics of the language]. Voronezh : VGU [in Russian].
- Baranov, A. N., Dobrovolskij, D. O.** (1997). *Postulaty kognitivnoj semantiki* [Postulates of cognitive semantics]. *IAN. SLJa*, 1 (Vol. 56), (pp. 11–21) [in Russian].
- Boldyrev, N. N.** (2001) *Kognitivnaja semantika: Kurs lekcij* [Cognitive semantics: a course of lectures]. Tambov [in Russian].
- Dejk, Van T. A.** (1989). *Jazyk. Poznanie. Kommunikacija* [Language. Cognition. Communication]. Moscow : Progress [in Russian].
- Hidesheli, E.P.** (2012). *Koncept, slovo i mezhjazykovaja lakunarnost'* [Concept, word and interlingual lacunarity]. Retrieved February 3, 2022, from https://pgu.ru/upload/iblock/59b/uch_2012_ii_00044.pdf [in Russian].

- Ivashhenko, V. L.** (2004). Typologichna dyferenciacija konceptualjnykh struktur jak odynycj mentaljnogho prostoru [Typological differentiation of conceptual structures as units of mental space]. *Movoznavstvo – Linguistics*, 1, 54–61 [in Ukrainian].
- Khoroshun, O. O.** (2010). Koncept jak osnovne ponjattja koghnityvnoji lindhvistyky [Concept as the Basic Unit of Cognitive Linguistics]. *Visnyk Zhytomyrsjkogho derzhavnogho universytetu imeni Ivana Franka – Bulletin of Zhytomyr Ivan Franko State University*, 49, 158–161 [in Ukrainian].
- Kubrjakova, E. S.** (1996). *Koncept. Konceptualizacija* [Concept. Conceptualization]. *Kratkij slovar kognitivnyh terminov* (pp. 90–94). Moscow : Filologichesk. F-t MGU [in Russian].
- Maslova, V. A.** (2008). *Kognitivnaja lingvistika : uchebnoe posobie* [Cognitive Linguistics: textbook]. Minsk : TetraSistems [in Russian].
- Minskij, M.** (1979). Frejmy dlja predstavlenija znaniy [Frames for knowledge representation]. Moscow: Senergija [in Russian].
- Pimenova, M.V.** (2014). *Jazykovaja kartina mira : ucheb. posobie* [Language picture of the world : textbook]. Moscow : Flinta [in Russian].
- Popova, Z. D., Sternin I. A.** (2004). K probleme unifikacii lingvokognitivnoj terminologii [On the problem of unification of linguocognitive terminology]. In *Vvedenie v kognitivnuju lingvistiku – Introduction to Cognitive Linguistics* (pp. 53–54). Kemerovo [in Russian].
- Popova, Z. D., Sternin I. A.** (2007). *Kognitivnaja lingvistika* [Cognitive linguistics]. Tver' [in Russian].
- Prihod'ko, A. N.** (2013). *Koncepty i konceptosistemy* [Concepts and concept systems]. Dnepropetrovsk. Belaja E. A. [in Russian].
- Sergeeva, E.V.** (2013). *Koncept-universalija i hudozhestvennyj koncept: problema klassifikacii : izbrannoe : sbornik statej* [The Concept-Universal and the Artistic Concept : The Problem of Classification : Selected Works: Collection of Articles] (pp. 39–52). Moscow : Direkt-Media [in Russian].
- Stepanov, Ju. S.** (1997). *Konstanty. Slovar' russkoj kul'tury* [Constants : Dictionary of Russian Culture]. Moscow [in Russian].
- Sternin, I. A.** (2001). Metodika issledovanija struktury koncepta [Methodology for researching the structure of the concept]. In *Metodologicheskie problemy kognitivnoj lingvistiki – Methodological problems of Cognitive Linguistics* (pp. 58–65). Voronezh [in Russian].